

Thomas Hobbes Hayatı, eserleri ve Hukukî Fikirleri (*)

Yazan Asistan Yahya Zabunoğlu

X—) Yemin mükellefiyete hiç bir şey ilâve etmez.

Hobbes, evvelce de belirttiğimiz üzere, yalnızca sözlerin bağlayıcı olmak bakımından bir değer ifade etmediği hususunda ısrar eder (54): «... sözlerin kuvveti, fertleri, tanzim ettikleri mukavelelerden doğan vecibelerini ifaya zorlamak bakımından, zayıftır» (55). Yine Hobbes'a nazaran, bu zayıflığı bertaraf eden belli başlı iki saik mevcuttur: Sözüni tutmamadan doğan korku ve vadini yerine getirmeme. ye lüzum görmemekten neş'et eden gurur veya tefahür. Yine Hobbes'a göre bu sonuncusu, tahmin edildiğinden daha az bulunan bir cömertliktir: hele, zenginlik, mevki ve hissi zevkler peşinde koşanlarda hiç bulunmaz; ama bunların peşinde koşanlar, insanlığın büyük kısmını teşkil ederler. İşte böylece medeni cemiyetten evvel veya bu cemiyetin harpler vasıtasıyla inkitaa uğradığı zamanlarda, tamah, hırs, şehvet ve diğer kuvvetli arzuların aldatması veya teşviki ile insanların meydana getirdikleri mukavelelerin kuvvet ve muteberiyet kazanabilmesi ve bunu devam ettirebilmesine imkân yoktur. Bu bakımdan tek müessir unsur Allah korkusu idi ve mukavelelere yeminler ilâve edilmek suretiyle, ifada bulunmayacak tarafın Allah'ın gazabına uğrayacağı kaydediliyordu. Hobbes bu yemin formüllerinden misâller verir (56) ve yemin ile mükellefiyet arasındaki rabitanın mahiyetini açıklayıp, yeminin sadece mükellefiyetin veya ifanın yerine getirilmesini teminde rolü olan bu bir unsur olduğunu kaydettikten sonra şöyle der: «Yemin, mükellefiyete bir şey ilâve etmez görünüyor; çünkü bir mukavele yemin olmaksızın da Allah'ın nazarında hukukîdir; muteberdir ve bağlayıcıdır. Eğer gayri hukukî ise, zaten kimseyi bağlamaz ve bir yeminle teyid edilmiş olmasının bu duruma bir tesiri olmaz.»

(*) Baş kısmı Fak. Der. C. : XIV, S. : 1 - 2, de.

(53) Leviathan... Sf. : 92.

(54) Bakınız Sf. 92.

(55) Leviathan... Sf. 92.

(56) Bakınız: Leviathan... Sf. : 93.

6. — DİĞER TA- Hobbes, Leviathan'ın XV. kesiminde «diğer tabii Bİİ KANUNLAR kanunlardan» bahseder; ilk ele aldığı ve diğerlerine nazaran daha etraflı incelediği adalet veya hakkaniyettir. Bu kesimde Hobbes'un adalet ile ahde vefa kaidesini kastettiği anlaşılmaktadır.

A—) Üçüncü tabiat kanunu adalet : (57)

«... bahsettiğimiz kanunları (birinci ve ikinci tabii kanunlar) bir üçüncüsü takip eder: İnsanların meydana getirdikleri mukavelelerin hükümlerini yerine getirmeleri...».

a) «Adalet» ve «adaletsizlik» ne dir?

«Ve bu tabiat kanununda (yani insanların meydana getirdikleri mukavelelerin hükümlerine riayet etmeleri suretindeki kanunda) ADALET'in menşei ve aslı mündemiçtir. Hiç bir mukavele bulunmadığı zaman, yani tabiat halinde, intikal ettirilmiş bir hak da yoktu ve herkesin herşey üzerinde hakkı vardı ve neticeten hiçbir hareket adaletle aykırı değildi. Fakat bir mukavele yapıldığı zaman, artık onu ihlâl etmek adaletle aykırıdır. Ve ADALETSİZLİK'in tarifi mukavelelerin hükümlerine uymamak, ondan tahaddüs eden mükellefiyeti ifa etmemekden başka birşey değildir. Ve herhangi bir surette adaletle aykırı olmayan şey, adaletle uygun yani «meşrûdur».

b) «Adalet» ve «mülkiyet», devletin teessüsü ile başlar. (58).

«Fakat mukaveleler karşılıklı itimadı gerektirdiği için, taraflardan birinin mukaveleden doğan mükellefiyetini yerine getirmeyeceği korkusu mevcut bulunduğu anda, daha evvelki kesimde söylendiği gibi, mukaveleler de gayri muteberdir.; ADALET, menşei itibariyle mukavelelerin inikadı sırasında bahis konusu olmasına rağmen bu böyledir... Bu sebepten dolayı, hakkaniyete yani adaletle aykırı ve uygun mefhumları ortaya çıkmadan evvel, mukaveleye aykırı hareket ettikleri takdirde elde edebilecekleri menfaattan daha büyük olan ceza korkusu ile fertleri eşit olarak giriştikleri mukavelelerin gerektirdiği mükellefiyetleri ifaya mecbur edecek zorlu bir kudret mevcut olmalıdır. Ve bir şeyin mülkiyet mevzuu haline gelmesi içinde bir kudrete ihtiyaç vardır: bu kudret de devletin teessüsünden evvel mevcut değildir. Ve keza bu Mekteplerin alelâde adalet tariflerinden de istihraç edilir : Hakkaniyet veya adalet, herkese kendisine ait olanı veren daimi bir iradedir (Justice is the constant will of

(57) Leviathan... Sf. 93.

(58) Leviathan... Sf. 94.

giving to every man his own). Ve bu sebepten aidiyyet olmayan yerde mülkiyet de yoktur. Herkesin herşey üzerine hakkı olduğu yerde mülkiyet de yoktur; adalete aykırı da yoktur. Ve her nerede zecrî bir kudret tesis edilmemişse, ki bu devlet kurulmamış demektir, mülkiyet de yoktur. Herkesin herşey üzerinde hakkı olduğu yerde devlet de yoktur; hiç bir şey de hakkaniyete yani adalete aykırı değildir. Böylece hakkaniyet, mahiyeti itibariyle, muteber mukavelelere riayette mündemictir; fakat mukavelelerin muteberiyeti, fertleri mukaveleye riayete icbar edecek yeterlikte bir «civil» kudret teessüs etmedikçe bahis konusu olamaz. Bu suretle, mülkiyet dahi bu «civil» kudret teessüs etmedikçe bahis konusu olamaz.»

c) Hakkaniyet akla aykırı değildir (59).

Hobbes, aptalın birinin aklına adalet diye bir şey olmayacağı yolunda bir fikrin gelebileceğini hatta onun bu fikri açıkça ifade edebileceğini, mukavelelerin inikadında tarafın kendi menfaati üzere hareketi nazara alınrsa, yine menfaat uğruna mukavelelerin hükmünü yerine getirmenin veya getirmemenin akla aykırı hiç bir tarafı olmadığını ileri sürülebileceğini söylüyor ve buna benzer akla gelebilecek sair mütalâaları ilâve ediyor; müellife göre bu yolda düşünmek, hiç şüphesiz yanlıştır; hatalıdır.

Hobbes'a göre hakkaniyetin akla aykırı olup olmayacağı meselesinin karşılıklı söz vermeler, vaatte bulunmalar halinde yeri yoktur; buna mukabil «... vaatte bulunan tarafların üstünde bir kudretin bulunmadığı halde, mukavele de yoktur ki böyle bir kudretin mevcut olmaması, her iki taraf için de ifa emniyetinin yokluğu demektir; fakat, taraflardan birisi zaten ifade bulunmuşsa veya onu ifade bulunmaya zorlayacak bir kudret mevcut ise, işte bu halde ortaya bu ifanın akla aykırı olup olmadığı meselesi çıkar ki bu, diğer tarafın ifa edip etmemesinin kendi menfaatine aykırı olup olmaması demektir. Ve ben derimki bu akla aykırı değildir..»

d) Hükümrana karşı isyana kalkışmak akla aykırıdır (60).

Hobbes, hakkaniyet ve adalet ile akıl arasındaki münasebeti incelerken hükümrana karşı isyanın mahiyetine de dokunmaktadır. O'na göre, hükümrana karşı isyana teşebbüs etmek, beklenen, makul bir hareket değildir; bilâkis akla aykırıdır. Üstelik başkalarına da aynı surette isyan veya itaatsizlik teşebbüsünde bulunmakta örneklik

(59) Leviathan... Sf. 94-95.

(60) Levathan... Sf. 96.

edilmiş olur. Demekki hakkaniyet, mukaveleye riayettir ve bu aklın bir kaidesidir ki, böylece biz, hayatımız ve neticeten tabii kanun için tahripkâr olan herhangi bir şeyi yapmaktan men'ediliriz.

e) Uhrevî otoriyete karşı gelme (61).

Hobbes, hükümrana karşı isyana kalkışmanın akla aykırı olduğunu belirttiikten sonra, uhrevî otoriteye karşı gelme meselesine temas eder ve der ki, «... ferdin öldükten sonraki durumu hakkında hiçbir tabii malûmata sahip bulunmadığımız için... bir imanın ihlâli aklın bir kaidesinin veya bir tabii kanunun ihlâli sayılmaz.» Çok muhtemelki, bu ve benzeri fikirleri yüzünden Kilise, Hobbes'a karşı cephe almıştır.

f) İnsanlara atfedilen adalet ve hareketlerde adalet (62).

Hobbes'a nazaran, «Adalete uygun ve adalete aykırı sözleri, bir şahsa izafe edildiği zaman bir mâna, hareketlere atfedildiğinde bir başka mâna ifade eder. Bu sözler insanlara izafe edildiği zaman, davranışlarının akla uygunluğunu veya uygun bulunmadığını gösterir; fakat hareketlere atfedildiğinde, davranışların veya hayat tarzının değil, belli bazı hareketlerin akla uygun olup olmadığını gösterir; belirtir. Bu sebepten dolayı âdil adam, bütün hareketlerinin adalete, uygun olmasına çok dikkat eden adam, gayri âdil kimse ise, bunu ihmal edendir. Ve bizim dilimizde bu âdil ve gayri âdil kimse-ler, çok defa «haklı» veya «haksız» olarak geçerler... Adalete uygun hareket etmek bir fazilet, aykırı hareket ise günahdır.

Fakat hareketlerin adalete uygunluğu, o hareketlerde bulunmanın «âdil» veya «haklı» olarak tavsifini gerektirmez: yalnızca suçsuz vasfını verir. Yine aynı şekilde, vaki olan adalete aykırılık, ki buna haksızlık denilir, bu harekette bulunanlara suçlu denilmesine sebebiyet verir.»

g) Denkleştirici ve dağıtıcı adalet (63).

Hobbes ayrıca denkleştirici ve dağıtıcı olmak üzere iki nevi adal-letten bahsetmektedir. Denkleştirici adalet-ki buna mübadelevî (= commutative) adalet de denilebilir-«âkidin mukavelede kendisine dü-şen mükellefiyeti ifa etmekle, bir şeyi satmakla, satın almakla, kira-

(61) Leviathan... Sf. : 96

(62) » » 97

(63) Leviathan... Sf. : 98. Burada «commutative Justice» yerine «denk-leştirici adalet» demeyi daha uygun bulduk; mamafih, «mübadelevî adalet» de denilebilir.

lamakla, ariyet vermekle, değiştirmekle ve diğer mukavele nevileri ile, mukavelenin icabını yerine getirmesidir. Dağıtıcı veya paylaştırıcı adalet ise, hâkimin adaletidir; neyin âdil olduğunu tayin fiilidir.»

B—) Dördüncü tabiat kanunu minnettârlık (64).

Hobbes'a göre «nasıl adalet daha önceki bir mukaveleye tâbi ise, minnettârlık da daha evvelki bir lûtfâ istinat eder; lûtuf, daha evvel vaki hibedir. Ve dördüncü tabiat kanunu şu şekilde ifade edilebilir: Bir başkasından, yalnızca onun lûtufkârlığı sebebiyle bir menfaat temin etmiş olan kimse, bu lûtufda bulunanın, makul bir sebep olmadan, kendi iyi niyetliliğinden pişman olmaması için, elinden gelen gayreti göstermelidir». Hobbes burada, bir kimsenin ancak kendi menfaati mülâhazası ile hibede bulunacağını, hibenin rızâ akitlerden olduğunu, menfaattar olanın bir mükellefiyeti olmamakla beraber, bağışlıyanın iyi niyetini haklı çıkaracak surette hareket etmesi gerektiğini, aksi takdirde hiç kimsenin başkasının yararına hareket etmek lüzumunu hissetmeyeceğini bunun da neticede harp halinin devamına müncer olacağını söylüyor.

C—) Tabiat kanunlarından beşincisi: karşılıklı müsamaha veya hoş görürlük (65).

Hobbes'a nazaran, «Tabiat kanunlarından beşincisi, herkesin diğerlerine karşı müsamahakâr hareket etmeye çalışmasıdır». Hobbes müsamahakâr hareket etmekten tahammülkâr olmayı anlamaktadır. Ona göre bu tahammülkârlık bir nevi mecburiyettir: Bir kısım insanların, diğerlerine nazaran farklılık gösteren özelliklerine, eğer bunların düzeltilmesine imkân yoksa, tahammül etmek gerekir; bu sulhü korumanın bir icabıdır. Müsamahakâr hareket etmek, yani tahammül etmek bir kanundur; sulhü konumunun ve SOCIABLE olmanın başka yolu yoktur.

D—) Altıncısı: Affedilme fırsatı verme (66).

«İstikbale muz'af bir tedbir» olarak bir kimsenin geçmişte işlediği ve pişman olduğu suçları affedilmelidir; bu affedilme Hobbes'a göre, sulh için bir lûtuftan başka bir şey değildir.

(64) Leviathan... Sf. 99.

(65) Leviathan... Sf. : 99

(66) Leviathan... » : 99-100.

E—) Yedinci tabii kanun : İntikamlar ve insanların yalnızca istikbale bağlanmaları (67).

Hobbes bu konuda şunları söylüyor: «İntikam almak, fenalık için fenalık yapmak suretiyle cezalandırmaktadır. İnsanlar, mazideki kötülüklerin büyüklüğüne bakmamalı, istikbaldeki iyiliklerin büyüklüğüne bağlanmalıdırlar». Bu kanun, bir evvelki affa dair olanın bir neticesidir; Hobbes'a göre, intikam almakla iş bitmez; her son bir yeninin başlangıcıdır. Zaferin sonu yoktur; zafer boşunadır ve böyle olduğu için de akla aykırıdır.

F—) Sekizinci tabii kanun Hakarete sebebiyet vermemek : (68).

Hobbes'a nazaran, «Hakarete meydan vermemek icap eder; çünkü bütün kin ve hürmetsizlik belirtileri, harbi davet eder... Hiç kimse, sözle, hareketle veya jestlerle başkasına hürmetsizlikte bulunmamalıdır».

G—) Dokuzuncusu : Gurura karşı gelmek

Hobbes bu konuda oldukça uzun durmakta (69) ve hücumlarını bilhassa Aristo felsefesine tevcih etmektedir. Hobbes'a göre, saf tabiat halinde hangi insanın daha mükemmel olduğu yolunda bir sualin yeri yoktur; çünkü evvelce de belirtildiği üzere, tabiat halinde insanlar birbirlerine eşittirler; eşit insanlar arasında mükemmeliyet farkı olmaz. Eşitsizlik, cemiyet kanunları ile birlikte ortaya çıkmıştır. «Aristo, POLITICA'nın birinci kitabında, kendi felsefesine bir temel teşkil etmek üzere, insanları, emretmeye lâyık olanlar ve emredilenler durumunda kalacaklar şeklinde ayırmakta, bununda tabiatları icabı olduğunu söylemektedir; bunu biliyorum.» diyor Hobbes. Müellifimize nazaran, bu yalnız akla değil tecrübeye de aykırıdır. «Kendi kendilerini idare etmeyip de başkaları tarafından idare edilen budalalar pek azdır». Ayrıca, tabiat insanları müsavi yaratmışsa buna şükretmelidir; çünkü böyle olmakla insanlar, müsavi şartlarla sulh hükümlerini meydana getirmeye yanaşmışlardır. Aksi halde sulh temin edilemeyecekti.

Hobbes nihayet, dokuzuncu tabii kanununu şu şekilde ifade ediyorum diyor: «Herkes, tabiaten bir başkası kendisine eşit olduğu için müteşekkirdir»; bu kaidenin ihlâli ise gurur, kibirdir.

(67) Leviathan... » : 100.

(68) Leviathan... Sf. 100.

(69) » » 100-101.

H—) Onuncusu : Büyüklük taslamamak : (70)

Hobbes diyorki, «Bu kanun, bir başka kaideye istinat eder: Tabiat halinden sulh ve sükûnun hâkim olduğu cemiyet haline geçerken, hiç kimse kendisi için, başkasının kendisine ayırmasına razı olmadığı bir hakkı mahfuz tutmayı isteyemez. Çünkü bütün insanlar sulhü temin etmek mecburiyetinde olduklarından, haiz buldukları hakların bazılarında vazgeçmek zorundadırlar. Ama bir takım başka haklar vardır ki bunların alı konulması icap eder; bunlarsız insan, hayatını idame ettiremez. Bu haklar, hareket etmek, su içmek hava almak, bir yerden bir başka yere gitmek gibi haklardır». Hobbes'a göre bunlar olmazsa insan ya yaşayamaz veya iyi yaşayamaz. «İşte», diyor Hobbes, «bu safhada, yani sulhün temini sırasında, insanlar, başkalarına bahşedilmesine müsaade etmeyecekleri hakları kendileri için talep ederlerse, bu, evvelki kanuna, yani tabiaten bir başkası kendisine eşit olduğu için müteşekkiri olma kaidesine aykırı olur ve böyle olduğu için de tabii kanuna aykırıdır». Bu kanuna yani, başkalarına verilmesine müsaade etmeyeceği hakları kendisi için de istememe kaidesine uyanlara «modest» (=mütevazı), aykırı hareket edenlere işe büyüklük taslayan kimse, «arrogant man» denilir.

Burada, bir noktaya temas etmek lüzumunu hissediyoruz. Umumiyetle Hobbes'un, tabiat halinden cemiyet haline geçişte insanların haiz buldukları bütün hürriyetlerden feragat ettiklerini ileri sürdüğü ifade edilir. (Bakınız: İlhan Arsel, «Anayasa Hukukunun umumi Esasları» Ankara, 1955 Sf. : 146, Ayrıca Recai G. Okandan, «Umumi Amme Hukuku Dersleri», İstanbul, 1952, Sf. 105-106), Bu yolda bir iddia yukarıda pek açık bir şekilde belirtildiği üzere, yerinde olmamak gerekir. İnsanlar cemiyet haline geçerlerken bütün haklarından vazgeçmiş değildirlere; yaşamaları için lüzumlu bir takım hakları alı koymuşlardır. Aksini iddia hem, Leviathan'ın metnine aykırı hem de Hobbes'a söylemediği bir fikri zafere etmek olur. Aslında, insan hayatı, emniyet ve sulhü sükûna büyük bir ehemmiyet atfeden müelliften, ferdin, yaşaması için lüzumlu haklarından dahi feragat ettiğini ileri süren bir görüş beklemek de kabildir. Fikrimizce mesele hürriyetin anlaşılış çeşitlerindeki uyumsuzluktan zuhur etmektedir. Hobbes'a göre, ferdin kayıtsız şartsız hükümler lehine feragat ettiği hakkı siyasî mahiyette olanı kavramın bugünkü anlaşılış şekliyle ifade edilmek gerekirse siyasî hürriyetidir; siyasî hürriyet ise, hiçbir zaman hürriyetin tamamı demek değildir.

I—) Onbirincisi : Nasafet : (71).

Müellife nazaran, insan ile insan arasında vaki bir ihtilâfın hallinde hâkimlik etmek üzere kendisine itimat edilen bir kimse, hakkı eşit olarak paylaşacaktır. Hobbes'a göre bu dahi tabiat kanununun bir kaidesidir. Bu olmaksızın, insanlar arasındaki ihtilâflar, harbe başvurulmaksızın halledilemez. Yine Hobbes'a göre, hükmünde taraflı hareket eden, keyfî hüküm veren, nihayet tabiat kanununa karşı selen hâkimin fiili harp sebebidir.

İşte herkese hakkı eşit surette dağıtma, ki bu aklen bir kimseye kendisine düşeni, kendisine ait olanı verme demektir, kanununa uygun hareket etmek, nasafet (=EQUITY) olarak adlandırılır ve Hobbes'a göre evvelce belirtilen dağıtıcı adalet (=distributive justice) budur.

I—) Onikinci : Umuma ait şeylerin eşitlik üzere kullanılması (72)

Hobbes'a göre bazı şeyler vardır ki bunlar bölünemezler; fakat eğer mümkünse umumun istifadesine arzedilebilirler. Ve eğer şeyin miktarı bir kayda tâbi olmaksızın müsait ise, şey, üzerinde hak sahibi bulunanların sayısıyle mütenasip bir şekilde onların istifadelerine bırakılabilir. Başka bir surette paylaşırma eşit değildir ve nasafete de aykırıdır.

K—) Tabiat Kanunlarından onüçüncüsü : Kurra

Müellife göre bazı şeyler vardır ki bunların hem bölünmeleri mümkün değildir hem de umumun istifadesine arzedilmelerine imkân yoktur. Equity'de (nasafet) ifadesini bulan tabiat kanunu, böyle şeyler üzerindeki hakkın tamamının o şeye ilk sahip olana verilmesini, ilk sahip bilinmiyorsa bunun kurra ile tayinini icabettirir; başkaca bir paylaşırma sureti düşünülemez.

L—) On dördüncü tabiat kanunu : Ekber evlâdın hakkı ve ilk zilyed.

Hobbes'a göre, «Kurralar iki nevi olur: Keyfî ve tabîî. Keyfî kurra, rakipler arasında birisine bir şeyin aidiyyetinin tanınmasıdır. Tabîî kurra ise, ya ekber evlâdın hakkı veya ilk zilyed olmadır.

(71) Leviathan... Sf. : 101.

(72) > ... Sf. : 101.

Demekki böylece ne umumun istifadesine arzedilebilen ve ne de bölünebilen, şeyler, ilk maliklerine veya zilyedlerine aid addolunmak, bazı hallerde ise önce doğana yani ekber evlâda bu şeyin mülkiyetini tanımak icap eder» (73).

Hobbes'un on beş ve on altıncı tabiat kanunları olarak saydığı, «sulhün kurulmasına tavassut eden bütün insanlar onun emin bir şekilde idare edilmesine izinlidirler» ile «yekdiğeri ile ihtilâfa düşenler, haklarının bir hakem tarafından tesbit edilip hüküm altına alınması için ihtilâfı ona arzederler» üzerinde uzun boylu durmuyoruz.

M—) On yedincisi : Hiçkimse kendi işinde hâkim olamaz.

Hobbes diyor ki, «Herkesin kendi menfaati üzere hareket edeceği tahmin olunur; bu sebepten hiç kimse kendi dâvası için münasip bir hakem değildir. O kadar değildir ki, nasafet taraflardan her birine eşit menfaatler verilmesini gerektirse ve bir tarafın da hâkim olması kabul edilse, diğer taraf da kendisinin hâkim olarak kabul edilmesini ileri süreceğinden ihtilâf çıkacaktır; işte bu harp sebebidir ve tabiat kanununa aykırıdır» (74).

N—) On sekizinci tabiat kanunu : Taraflardan birini tutmakta menfaati olan kimse de hâkim olamaz

Müellif, hüküm verecek olanın tarafsızlığında ısrar etmektedir. Taraflardan birinin kazanmasını, şan, şeref vs. yüzünden istediği bir ihtilâfta bir kimse hakem olamaz; bu bilhassa rüşvet halinde varittir. Rüşvet almaktan kaçınmasına imkân olmasa bile, eğer bir kimse rüşvet almış ise, artık hiç kimse ona itimat etmek mecburiyetinde değildir. Hobbes'a göre taraflardan birini tutmakta menfaati olan bir kimsenin hakemlik etmesi hali harp sebebidir ve bu hal tabiat kanununa aykırıdır. (75).

O—) On dokuzuncusu : Deliller hakkında.

Hobbes burada daha ziyade delillerin kudretinden bahsetmektedir: Herhangi bir vakıa ihtilâfında hâkim, karara varmak için yalnız bir delille, yetinebilir; bir başkasında yetinmeyebilir. İki, üç dört hatta daha fazla delilin mevcudiyeti gerekebilir: Meğerki mesele hakkında bir kanaate varılabilsin..

(73) Leviathan... Sf. : 102.

(74) Leviathan... Sf. : 102

(75) » ... » : 102

Hobbes, «Sulhü emreden tabiat kanunlarının bunlardan ibaret.» bulunduğunu söylüyor (76); fakat müellif bu kaidelerin hepsinin akılda tutulmasının ve tatbikinin zorluğunu kabul ediyor ve bunların hepsinin tatbikinde kolaylaştırıcı bir vasıta olarak bir umumi kaide kabulü teklifinde bulunuyor; bu, «Sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma» dır.

7.— DEVLETİN, Hobbese göre devlet, «İnsanların, sulh ve müş-
HÜKÜMRANIN derek müdafaayı sağlamak için, karşılıklı bir muka-
ve TEB'ANIN ve ile bütün tasarruflarında, umurun iradesini ken-
TARIFI disisi nasıl münasip görürse o şekilde kullanmak se-
lâhiyetine sahip kıldıkları, bütün cemaat namına hareket eden bir şah-
hıstır» (77). Görülüyor ki Hobbes'a göre devlet, umurun iradesini
şahsında temsil etmektedir; bu mânada bir devletin teşekkülü ise
yine mukavele ile olmaktadır: «Kendimi idare etmek için malik ol-
duğum hakkı, bu şahsa veya meclise, başkalarının da aynı mahiyet-
teki haklarını aynı meclise veya şahsa bırakmaları şartıyla, devre-
diyorum» (78). Böylece Devlet teşekkül eder ve buna COMMEN-
WEALTH denilir; Lâtincesi CIVITAS'dır.

Devlet, fani Allah (=Mortal God) dır.

İşte bu devleti, devlet denilen müesseseyi idare eden şahsa hü-
hükümran, ve bu şahıs hükümranlık kudretine sahiptir, denilir; geri
kalan herkes onun teb'asıdır.

Hobbes burada önemli bir noktaya dokunmakta ve hükümranlık
kudretinin iki şekilde kazanılabileceğini ifade etmektedir. Bu yol-
lardan birincisi tabii kudret (=natural force) ile hükümranlık kud-
retinin kazanılmasıdır: Nasıl bir baba çocukları üzerinde otoritesini
tesis ediyor onlar da babalarına tam mânasiyle itaat ediyorlarsa,
aynı vetire toplum için de varittir. Bir kimse yalnız tabii kuvveti
sayesinde diğerlerinin itaatini sağlayıp hükümran kudrete sahip du-
ruma geçebilir. Diğer yol, müellifimizin ifadesine göre, insanların rı-
zaî olarak, bir kişiye itaat etmek arzusu ile kendi aralarında bir
anlaşma yapmalarıdır; buna karşılık, itaat edecekleri kimse onları
her tehlikeye karşı koruyacaktır. Hobbes'a göre, bu ikinci şekilde

(76) Leviathan... Sf. : 103.

(77) » : Sf. : 112; ayrıca bakınız: AKBAY; «Umumi Âme Hukuku Dersleri» 3. Baskı, Ankara, 1958 Sf. : 27' den naklen HOBBS, «De Cive» L' Empire, V, IX.

(78) Leviathan... Sf. 122; ayrıca, AKBAY, a.g.e., Sf.: 27.

kurulan devlete siyasî **COMMENWEALTH** denilir. Diğeri ise müktesep devlet şeklidir.

8 — MÜESSESEVİ BİR ŞE-Devletin, yukarı zikredildiği üzere, bir müessese
KİLDE DEVLE- olarak anlaşma neticesinde tesisinden, onun haiz ol-
TİN KURULU- duğu haklar neş'et eder; bunların başlıcaları aşağı-
ŞUNDAN ÇI-
KAN NETİCE-
LER. gıdadır (179):

A—) Teb'a, devletin şeklini değiştiremez.

Çünkü teb'anın ilk mukavele hükümlerine riayeti asıldır. Mukavele ile devleti kurmuşlar ve neticede bir tek şahsın hükümlerine uymayı, tasarruflarını tanımayı kabul etmişlerdir; kendi aralarında meşrû bir şekilde yeni bir mukavele yapamazlar; yapamayınca devlet şeklini de değiştiremezler. (80)

B—) Hükümran kudret cezalandırılmaz (81).

Çünkü hükümran tarafından mukavelenin ihlâli mümkün değildir:

Mukavele, teb'a arasında aktedilmiştir. Hükümran taraf değildir. Taraf olmadığı bir mukaveleyi hükümranın ihlâli düşünülemez; böyle olduğu için de cezalandırılmaz.

C—) Hiç kimse çoğunluk tarafından ilân edilen hükümran kudreti protesto edemez

Hobbes bunu şöyle izah ediyor: Çoğunluk, rızasını açığa vurmak suretiyle bir hükümran ilân edince, buna muhalif olan da şimdi rızasını izhar etmek zorundadır; bu, onun, yapacağı bütün hareketlerin kendisine bildirilmesine veya, aksi takdirde sadece çoğunluk tarafından yokedilmesine razı olması demektir. Buna mukabil eğer fert kendiliğinden, kendi rızası ile cemaata dahil olmuşsa, bu zımnen mukaveleyi kabul ettiğini gösterirki bu da, çoğunluğun emrine itaat etmeyi gerektirir ve bu sebeben, çoğunluğun emrini yerine getirmeye veya ona karşı direnmeye kalkışırsa, mukaveleye aykırı hareket etmiş olur. Netice itibariyle fert, cemaata dahil olsun olmasın kendisinden rızasını izharı istenilmiş bulunsun bulunmasın, her halükârda onun çoğunluğun kararlarına itaat mecburiyeti vardır (82).

(79) Leviathan... Sf. : 113.

(80) » ... Sf. : 113-14

(81) » ... Sf. : 114.

(82) Leviathan... Sf. : 115.

D—) Hükümranın hareketleri, teb'a tarafından itham edilemez.

Hobbes'a göre bunun sebebinin izahı oldukça gariptir: Hükümrandan, teb'asına bir fenalık gelmesi beklenemez; buna imkân da yoktur; böyle olunca, onlar da hükümrana adaletsizlik ve haksızlıkla itham edemezler (83).

E—) Hükümrana, herhangi bir fiilinden dolayı cezalandırılmaz.

Bu, «D» de izah edilen hususun mantıkî bir neticesidir. Buna mukabil hükümrana, kendi fiillerinden dolayı başkasını cezalandırır.

F—) Hükümrana, kenditeb'ası için neyin sulh içinde yaşamalarına ve müdafaalarına yararlı olduğunu bizzat tayin ve tesbit eder.

Burada Hobbes, hürriyetler nizamı bakımından son derece önemli basım ve öğretimle ilgili fikirler ileri sürmektedir. Gerçekten müellife göre, teb'anın müdafaası ve sulh içinde yaşaması için neyin yararlı olduğunu tayin ve tesbit etmek hakkı hükümrana ait olunca, bunun bir neticesi olarak, hükümrana, kaçınılması, men'edilmesi caiz doktrinleri, fikirleri tesbit ve tayin eylemek hakkı ortaya çıkar. Netekim hükümrana, bazı doktrinleri ve fikirleri, teb'asının sulh içinde yaşaması ve müdafaası için uygun görmediğinden men'etmiştir. Hobbes bu noktada, bütün doktrin kitaplarının basımlarından evvel inceleneceğini kabul etmektedir (... examine the doctrines of all books before they be published...) (84); aynı görüşün bir neticesi olarak, memlekette yalnız hükümrana tevizi ettiği doktrinlerin öğretimi yapılacaktır.

G—) Kaideler vazetmek hakkında doğrudan doğruya hükümrana aittir ve hiçkimse bu hakkı ondan alamaz.

Hobbes, «Yedinci olarak, kaide vaz'etmek hususundaki kudretin tamamı hükümrana aittir ve bu suretle herkes, kendileri gibi tebdan olan bir başkası tarafından rahatsız edilmeksizin ne gibi şeylerden faydalanabileceğini, hangi hareketleri yapabileceğini bilebilir» diyor (85); Hobbes'a göre bu, insanların âdap-erkân (= propriety)

(83) » ... » : 115-116.

(84) Leviathan... Sf. : 116.

(85) Leviathan... Sf. : 117.

dedikleri şeydir. Daha önce de belirtildiği üzere, hükümler kudretin teessüsünden evvel, propriety de yoktu; zaten, sulhü temin için hükümler kudretin tesisi gerekmiş o da propriety'yi yâni, âdap ve erkân kaidelerini vaz'etmiştir.

H—) Kaza hakkı ve ihtilâfları karara bağlama selâhiyeti de hükümlerana aittir.

Hobbes'a göre hükümler, muttali olduğu hukukî ihtilâfları bir karara bağlamak selâhiyetini haizdir; bu ihtilâflar da medeni hukuktan, veya tabii hukuktan yahut sadece vakialardan doğmuş olabilir. İhtilâf haline düşüldüğünde bunun halledilip karara bağlanması imkânı bulunmasaydı, ferdi bir başkasının zararlı fiilinden masun kı lacak hiç bir koruyucu tedbir mevcut olmayacaktı; bu, azgın arzuların hâkimiyetini ve tabiat haline dönüşü tazammun eder; devletin teessüsünde güdülen gayeye de aykırıdır (86).

İ—) Harbetmek ve sulh yapmak hakkı da hükümlerana aittir.

Hobbes diyorki, «Dokuzuncu olarak, başka milletler veya devletlerle harbetmek veya onlarla sulh yapmak hakkı da hükümlerana aittir; bu onun, umumun iyiliğini tâyin ve tesbit edebilmesinin bir neticesidir ve yine o, ne miktarda kuvvet toplanacağını, bunların nasıl silâhlanacağını, kendilerine ne ödeneceğini tâyin eder» (87).

I—) Memurları tâyin etmek hakkı hükümlerana aittir.

Hobbes'a göre «Onuncu olarak, gerek harpte ve gerekse sulhta, bütün konsilleri, bakanları, majistraları ve diğer memurları seçmek hakkı hükümlerana aittir» (88); burada seçmekten ziyade bir tâyin bahis konusudur.

K—) Önceden bir kanunla tesbit edilmediği takdirde Hükümler, ceza ve mükâfatın ölçüsünü keyfi olarak tâyin eder.

Hobbes burada genel kaideyi şu şekilde vaz'etmektedir : Fertler, ceza ve mükâfatların ölçülerini tesbit eden bir kanuna göre, hükümler tarafından mükâfatlandırılırlar ve cezalandırılırlar; fa-

(86) Leviathan... Sf. : 117

(87) Leviathan... Sf. : 117-118.

(88) » ... » : 118.

kat ölçüleri bildirir bir kanun mevcut olmayabilir; bu takdirde hükümler ceza ve mükâfatın ölçüsünü tesbit eder (89).

L—) Nihayet, şeref payesi ve nişan vermek hakkı da hükümlere aittir.

Hobbes'a göre, harpte diğerlerinden daha fazla yararlık gösteren, kralın (hükümlerin emirlerine tamamen riayetkâr ve nihayet, başkalarından farklı kabiliyet ve meziyetleri olan kimseler bulunabilir; bunların bu kabil özelliklerini nazara almak gerektir; yani kendilerine nişan verilir; şeref payesi tevcih edilir.

9. — HÜKÜMLER- Hobbes, hükümlerin haklarının bölünemeyeceğini ısrarla belirtmektedir : Aslında bu haklar, ayrılmaz. BÖLÜNEMEZ. bölünmez ve beyan da edilmez. Bununla beraber, hükümlerin bütün haklarının bölünemeyeceğini, daha doğrusu bir kısım haklarının kullanılmasını başkalarına bırakmayacağını zannetmemelidir. Paşa basmak ve buna benzer bir kısım haklar vardırki, hükümler bunları başkaları vasıtasıyla kullansa, veya kullanılmalarını başkalarına bıraksa da olur; fakat herhalde teb'ayı korumağa ve savunmaya matuf hakkını hükümler bir başkasına intikal ettiremez. Hobbes'a göre, hakların ayrılması veya bölünmesi, Devletin ortadan kalkmasına sebebiyet verir.

«Kendi içinde bölünmüş bir devlet, ayakta duramaz» (= A kingdom divided in itself can not stand). Eğer İngiltere'de iktidar, Lordlar ve Avam kamaraları ile kral arasında bölüşülmemiş olsa ve eskisi gibi kral tek başına iktidarın sahibi bulursa idi, İngilizler iç harbin felâketlerine uğramayacaklardı. Hobbes için özlenen durum, bu otorite çokluğuna ve ayrılığın son verilip, kudretin tek elde toplanmasının sağlanmasıdır (90).

10. — DEVLET Leviathan'ın XIX. «Chapter» ini Hobbes, çeşitli Devlet ŞEKİLLERİ let şekillerine ve hükümlerlik kudretinin ele geçiriliş yollarına tahsis etmiştir.

Hobbes'a göre üç çeşit devlet tipi vardır : Monarşi, demokrasi ve oligarşi. Birbirine benzemeyen devletlerin mevcudiyeti, suverenlerinin farklılığındandır. Asıl, çeşitli devlet şekilleri değil, birbirinden farklı hükümlerler vardır. Suveren yani hükümler, bir şahıs veya meclis olur. İktidar meclisin olduğunda iki hal düşünülür : Ya bu üstün iradenin kullanılmasına meclise dahil olan herkes işt-

(89) Leviathan... Sf. : 118.

(90) Leviathan... Sf. : 118.

rak eder; veya etmez; yalnız meclis üyelerinden bir seçkinler grubu bu üstün iradeyi yani iktidarı kullanır. Görülüyor ki, üç tip devlet şekli ortaya çıkmaktadır : Suverenite'nin yani hükümlanlığın temsilciliği bir şahsa mevdu ise, o takdirde devlet bir monarşidir. Üstün irade bir mecliste tezahür ediyor ve bunun kullanılmasına meclise dahil olan herkes katılıyorsa, bu demokrasi veya halk devleti (= popular commonwealth) dir. Hobbes'a göre demokrasilerdeki halk meclisinin tereküp tarzı da ikiye ayrılır : Ya halktan olan herkes, meclise dahildir; girebilir - ki burada müellif bütün bir halkı kapsayan muazzam bir meclis düşünüyor olmalıdır - ; veya bir kısım halk, ama kalan kitleyi temsil eden ve onlardan tefrik edilmiş kimseler meclisi teşkil eder. Meclis bir kısma veya gruba has veya mahsur ise, o zaman buna aristokrasi denilir.

Müellifin fikrinde, bu üç neviden başka devlet tipi olmaz; fakat tarihte başka adları taşıyan devlet şekillerine de rastlanılmıştır : Tyranny ve oligarchy gibi. Hobbes'a göre tirani ve oligarşi, monarşi ve aristokrasinin diğer isimlerinden başka bir şey değildir. Monarşiden hoşnut olmayanlar ona tirani demişlerdir. Oligarşi ise, aristokrasiyi sevmeyenlerin ona verdikleri addır. Bununla beraber, Hobbes'a nazaran, demokrasiye de, bu rejimde ıstırap çektikleri için anarşi diyenler de vardır.

İkinci derecedeki iktidar mihraklarının mevcudiyeti tehlikelidir. Müellife göre yalnız bir tek ve en üstün iktidar mihrakı bulunmalıdır. Diğer iktidar mihrakları bulunmamalı ve mevcudiyetlerine imkân verilmemelidir. Ayrı iktidar mihrakı bir muhalefet merkezi demektir. İkinci derecedeki iktidar mihraklarının mevcudiyeti neticeten, üstün kudretin bölünmemesi yolundaki ana prensibe aykırıdır. Hobbes, bu noktadan hareketle devlet şekillerinin mukayesesini yaparken, monarşiyi tercih etmesinin sebeplerini açıklamaktadır (91). Gerçekten müellifimize göre, bu üç çeşit devlet tipi arasındaki ayrılık, yalnızca iktidarı elinde tutan mihrakın teklifinde veya çokluğunda mündemiç değildir : Sulhün temini ve emniyetin devamını sağlamak bakımından devlet tiplerinin elverişlilikleri, birbirinden ayrıdır. Önce bir monarşi nazara alınacak olursa, monarkın, bir meclisin, o meclisi teşkil eden üyelerin fikirleri ile bağılı olmaksızın kendi iradesine göre hareket edebileceği hakikati ortaya çıkar. Bu yüzden monark, umumun menfaatine harekette daha dikkatlidir. Hobbes burada çok dikkate değer bir fikir ileri sürmektedir : «Monark da

(91) Leviathan... Sf. : 122.

kendi ailesinin, yakınlarının, arkadaşlarının menfaatleri yararına hareket eder; bunu kabul ediyorum» diyor. Yalnız şu var ki, monarşide monarkın menfaati, umumun menfaatinden ayrı, ondan farklı değildir (= Now in monarchy, the private interest is the same with the public) (92). Monarkın zenginliği, kudreti ve şerefi, teb'asının zenginliği, kudret ve şerefinden kaynak alır. Teb'ası fakir, güvensizlik içinde bulunan monark da zengin ve huzur içinde değildir.

Demokrasi ve aristokrasilerde ise, müellife göre, halkın saadeti ile idare edenlerin menfaatleri arasında böyle bir ayniyet mevcut değildir; bilâkis, hükümlan bir meclis olduğu zaman, meclis ummun menfaatinin tahakkukunda, bir tek şahıs yeni monark kadar dikkatli değildir.

İkinci olarak monarşide, monark istediği zaman memurlarının fikirlerini alır; sonunda kendi iradesi neyi muvafık buluyorsa onu yapar. Halbuki bir meclisin hükümlanlığı halinde durum tamamen farklıdır : Herkes kendi doğru bildiğini, ekseriya menfaatine uygun olanı söyler ve onun tatbik edilmesini ister. Menfaatler ve ihtiraslar çarpışır. Hangi hareket hattının tercih edilmesi gerektiğinin ise, ekseriya farkına varılmaz.

Hobbes'a nazaran üçüncü olarak, bir monarkın bir hususu düşünmesi, teemmülü, kararsızlığa dâçar değildir; o insan tabiatının icabı olarak düşünür ve meseleleri karara bağlar; fakat bir mecliste meselelerin düşünülüp karara bağlanmasında, insan tabiatını bir tarafa bırakalım, asıl, meclis üyelerinin sayısının artması nisbetinde fazlalaşan bir kararsızlık rol oynar. Meclisin düşünmesinde kesinlik yoktur.

Dördüncü olarak bir monark, kendi kendisiyle ihtilâfa düşmez; bir meclis ise düşebilir ve bu da bir iç harbe yolaçabilir.

Beşinci olarak ise, Hobbes, önce monarşinin aleyhine bir noktayı belirtmektedir. Müellife göre, monarşinin de uygunsuz, tasvip edilemeyecek bir tarafı vardır : Monarşilerde bir şahıs, yani teb'adan herhangi bir kimse, türlü sebeplerle kudret sahibi olur ve zenginleşirse, geriye kalan herkesi kendi sahip olduklarından mahrum edebilir. Hobbes, «İtiraf ederim, bu büyük bir uygunsuzluktur» diyor; fakat aynı şey, daha büyük ölçüde olmak üzere, demokrasi ve aristokraside de varittir.

Altıncı fakat yine monarşinin aleyhine olarak Hobbes'un ileri sürdüğü husus, monarşilerde monarhin vefatı ile hükümranlığın bir küçüğe intikali halinde, karşılıklı güçlüktür. Müellife göre bu küçük tahta ehil ve iyi, ehliyesiz ve feha olabilir; daha doğrusu, iyi ile kötü arasında farkı anlamayacak durumdadır. Bu takdirde, iktidarı onun adına bir başka şahıs veya bir meclis kullanmalıdır. İşte uygunsuzluk, Hobbes'a göre buradan doğmaktadır : İktidarın bir başka şahsa veya bir meclise tevdi, bütün devletler için, iç harp ve karışıklıktan da daha fena bir uygunsuzluktur. Hobbes bu uygunsuzluğu ortadan kaldırmak için, yerine küçük bir monark bırakacak hükümranın vefatından sonra bu küçüğün, tâbir caizse hükümranlık öğreticisinin, vasiyetname ile sarahaten veya zımnen bildirilmesinin yeteceğini belirtmektedir. Bundan sonra, teb'a eğer kendi vazifelerinin neler olduğunu ve hükümranın haklarının nelerden ibaret bulunduğunu biliyorsa, mesele yoktur. Eğer hâlâ çocuk kralın idaresi altındaki monarşide, umumî sulhü bozacak hareketler vuku buluyorsa, bu artık monarşik devlet şekline değil, fakat ancak teb'anın ihtiraslarına bağlılığına ve kendi vazifelerini bilmekteki cehaletine atfedilebilir.

11. — KARIŞIK Hobbes, üçe ayırdığı devlet şekillerinden başka, bir DEVLET ŞEKİL- takım özel devlet şekillerinin mevcudiyetine dikkati LERİ çekmektedir. Gerçekten müellife göre, yer yüzünde öyle devlet şekilleri vardırki, bunları üç ana gruptan herhangi birisine sokmak kolay değildir ve hattâ bu yüzden bunların ayrı birer nevi olarak kabul edilebilmeleri mümkündür (93). Meselâ seçimle taayyün eden (müntehap) krallıklarda, kral iktidara hudutlu bir süre için sahiptir; bununla beraber bu kabil devletler, bir çok müellifler tarafından monarşik tipte sayılmaktadır. Aynı şekilde bir demokratik veya aristokratik devlet tipi, zorla bir düşman devlete inkiyat eder ve onun tarafından idare edilmeye başlanılırsa, belki ilk bakışta bu devletlerin hâlâ demokratik veya aristokratik bir idare şekline tâbi buldukları zannedilebilir; fakat öyle değildir. Nasıl seçimle gelmiş kraller suveren sayılamaz, ancak suveren'in nazırları (= ministers of severeign) olarak kabul edilebilirlerse, aynı şekilde böyle zorla bir başka devletin otoritesine boyun eğmiş devletler de, demokratik veya aristokratik bir idare şekline bağlı görünseler bile, aslında tamamen monarşik bir şekilde idare edilmektedirler.

Hobbes burada, ilgi çekici başka bir noktaya dokunuyor (94): Seçimle gelen bir kralın iktidara sahip bulunması, hayat süresi ile hudutlandırılmış olabilir; yahut, Roma diktatörlerinde olduğu gibi, sene veya aylarla sınırlanmıştır; fakat bu seçimle gelen krala, kendisinden sonra iktidar mevkiine gelecek olanı tâyin etmek hakkı tanınmış ise, kendisinden sonra gelen kralın durumu ayrılık gösterir. Müellife göre, seçimle gelmiş kralın kendisinden sonrakini tâyin etmek hakkına istinaden krallık mevkiine gelmiş olanın artık «seçilmiş olmak» sıfatından bahsedilemez; o, tahta tevarüs suretiyle kral olmuş sayılır. Hükümrana kendisinden sonrakini tâyin etmek hakkının tanınması yerindedir; eğer ona böyle bir seçim hakkı tanınmamış bulursa idi, ölümünden sonra bir meclis veya bir başka şahıs, onun yerine geçecek olanı seçmek mecburiyetinde kalacaktı; veya devlet parçalanacak, tekrar harp başlayacak, tabiat haline dönelecekti.

Hobbes'a göre, kudreti sınırlandırılmış bir kralın, onun kudretini sınırlayana veya sınırlayanlara karşı üstünlüğü düşünülemez; bu yolda bir üstünlüğün mevcut olmaması, kudreti sınırlandırılmış kralın, hükümran olmaması demektir. Bu suretle hükümranlık kralda değil, daima kralın otoritesini veya kudretini sınırlandırmak hakkına sahip bulunan mecliste mündemictir. Netice itibariyle böyle bir devlet bir monarşi değil, fakat ya bir demokrasi veya eski Isparta da olduğu gibi, (ki Isparta'da kralların orduları idare etmek imtiyazları vardı; fakat hükümranlık Ephori'de taşahhus etmişti) bir aristokrasidir.

Bütün bunlardan sonra müellif, devlet şekillerini bir kere daha şu şekilde tarif etmektedir : Her nerede halkın arasından bazılarının seçimleri suretiyle kurulmuş bir meclis iktidare sahipse, orada demokrasi veya aristokrasi vardır; bununla beraber halk, kendisinin seçmediği bir meclis tarafından idare ediliyorsa, bu monarşidir; Yani burada bir kimsenin bütün halk üzerinde monarşik idaresi değil, bir halkın diğer bir halk üzerinde monarşik idaresi bahis konusudur (95).

Bütün bu devlet şekillerinde mesele, fani olmaktadır. Yalnız monarklar değil, bütün bir meclis dahi ölür. Halbuki, insanların sulh içinde yaşamalarının devamı için, nizamın sun'i bir şekilde de olsa idamesinin sağlanması, âdeta sun'i bir ebediyetin temini şarttır. Ak-

(94) Leviathan... Sf. : 125-126.

(95) Leviathan... Sf. : 126.

si halde insanlar her çağda, bir tek kişi veya bir meclis tarafından idare edilmekte bulunsunlar, bu meclisin veya şahsın fani hayatını tamamlaması neticesinde, tekrar harp haline döneceklerdir. İşte bu sun'î ebediyetin sağlanması çaresini insanlar, tevarüsle bulmuşlardır.

Tahta tevarüsün, mevcut suveren tarafından tâyin ve tesbit edileceğini kabul eden devlet şeklinden daha iyisi, Hobbes'a göre, yoktur. Tahta varis tâyininin bir başka şahsa veya hususî bir meclise verilmesi doğru değildir.

Hobbes bu tevarüs bahsinde, dikkate değer addettiğimiz şu fikri ileri sürmektedir : «Bir demokraside, idare eden meclisin üyelerinin tamamının fena bulması yani ölmesi düşünülemediği için, tevarüs hakkından doğan meselenin bu hükümet şeklinde bir yeri yoktur.» (96); bununla beraber, müellifin burada taraftar olarak görüldüğü fikir, yukarıda meclislerinde insanlar gibi fena bulacaklarını kaydetmesi karşısında, bize çelişik görünmektedir.

Hobbes'a göre tevarüs hakkı bakımından asıl büyük güçlüğe monarşilerde rastlanır; bu meselenin kesin bir şekilde halledilmesi, mevcut monarka kendisinden sonra kimin hükümlan olacağını tâyin ve tesbit etme hakkını tanımakla mümkündür.

12. — TEB'ANIN Hobbes, Leviathan'ın XXI. kesiminde, teb'anın hür-HÜRRIYETİ riyetinden bahseder. Bu kesimde belirtilen fikirleri kısaca tesbite çalışalım.

A — Hürriyet nedir? Hobbes'a göre hürriyet, başlıca muhalefetin, yani hareketin haricî mânilerinin yokluğunu tazammün eder. Muhalefet, yani hareketin vukuuna meydan vermeyecek haricî mâniler mevcut olduğu surette, fert hür değildir; çünkü belli bir alan dahilinde hareket etmek kabiliyetinden mahrumdur (97).

B —) Hür olmak ne demektir? Hobbes'a göre, «Yukarıda kaydedilen esasa (A—) ve umumiyetle kelimenin cari mânasına göre, hür olan, yapmak istediği şeylere mâni olunmayan, bunları kendi kuvvetiyle yapabilen kimse demektir»; demekki hür olmak bunları yapabilen kimse olmaktır.

C —) Korku ve hürriyet eş anlamlıdır. Hobbes, hürriyet ile korkunun aynı mânaya geldiğini kabul etmektedir; ona göre, «Meselâ bir kimse geminin batacağı korkusu ile mallarını

denize atmışsa, şüphesiz bunu kendi isteği ile yapmıştır ve eğer isteseydi atmayabilirdi de... Hür olan bir kimsenin de hareketi bu mahiyettedir : Borçlu çok defa hapisane korkusu, yüzünden borcunu ifa eder; öyleki, borcunu ifa etmediği takdirde, onu hapishaneye düşmekten kurtaracak hiçbir kuvvet yoktur. İşte borçlunun bu yoldaki hareketi, hür bir kimsenin hareketidir ve umumiyetle bir devlet içinde, halkın hareketlerinin tamamı hukuk korkusu yüzünden yapılmaktadır» (98).

D—) Hürriyet ve lüzum eş anlamılıdır.

Müellife göre, insanların kendi rızaları ile yaptıkları hareketler kendi iradelerinin, yani hürriyetin icabını yapmaları demektir; fakat, insan iradesinin her hareketi ve her nevi arzusu, hatta meylî, bir sebepten neş'et etmektedir; bu sebep de başka bir sebepten doğar ve bu zincirin halkaları böylece devam eder; fakat ilk halka Allah'ın elindedir ki, o, bütün sebeplerin ilkidir. Böylece, insanların kendi iradelerine göre yani hür olarak hareket etmelerinde, kendilerine Allah'ın iradesine de uygun hareket etmekten ibaret lüzum refakat etmektedir. Fakat Hobbes, insanların Allah'ın emretmediği bazı hareketleri yapabileceklerini kabul etmektedir; fakat bu üzerinde durulacak başka bir meseledir. Varılan netice, hür olarak hareket etmenin bir lüzuma uygun hareket demek olduğudur.

E—) Teb'anın hürriyeti, kanunların müsaade ettiği sahalarda kendi iradelerine uygun hareket etmelerinden ibarettir.

Hobbes'a göre, yeryüzünde, fertlerin bütün fiil ve sözlerini düzenleyecek yeterlikte kanunlar koymuş hiçbir devlet yoktur; aslında bu mümkün de değildir. Kanunlar tarafından düzenlenen alanlarda ise, fert iradesinin serbestce tezahür ve tecellisi imkânı tanınmıştır. Meselâ ferdin almak, satmak veya başka surette akitte bulunamak hürriyeti vardır. Fert, kendi evini seçer; yaşayış şeklini istediği gibi tayin eder ve kendi istediği ve uygun bulduğu şekilde çocuklarını yetiştirir. Bu ve benzeri sahalarda ferde serbestî tanınması ancak hükümlerinin müsaadesi ile olmuştur.

F—) Müelliflerin terviç ettikleri hususi şahısların hürriyeti değil, hükümlerinin hürriyetidir (99).

Hobbes, bu genel kaideyi vaz'ettikten sonra, Romalı ve Yunanlılar da bunu kabul ederler, diyor. Fertlerin her istediklerini yapı-

bilmeleri, müellife göre, hürriyet değildir ve her istediğini yapabilmek, sadece devlete mahsustur; ancak devlet her istediğini yapabilir. Ashında, fertlerin her istediklerini yaptıkları veya yapabildikleri yerde, devlet yoktur. Hobbes'a göre, «Romalılar ve Atinalılar hür idiler; çünkü devletleri hür idi.» Devlet şeklinin monarşik veya demokratik olmasının, terviç edilecek hürriyetin devlete ait bulunması prensibine tesiri yoktur.

13. — POLİTİK Hobbes, teşkilâta hasrettiği Leviathan'ın XXII. ke ve ÖZEL KURU- siminde bunu, bir insan vücudunun kaslarına ben- LUŞLAR. zetmektedir.

«Teşkilâtın,-ki o buna sistem diyor-bir kısım insanların, bir işin görülmesinde veya belli bir hususta, menfaatle, birleşmelerini anlıyorum» (100) diyor.

Hobbes'a nazaran kuruluşların bazıları nizamî, bir kısmı ise gayri nizamî olur. İnsanların tamamı namına iş görecektir, onları temsilen bir meclis teşkil edildiğinde veya bu vazife bir şahsa verildiğinde, bir nizamî kuruluş meydana gelmiş olur. Geriye kalan bütün kuruluşlar gayri nizamîdir.

Nizamî kuruluşların bir kısmı mutlak ve bağımsızdırlar; bunlar; kendi temsilcilerinden gayri kimseye tâbi değildirler; bu kabil kuruluşları yalnız devletler teşkil eder.

İkinci kısım, yani gayri nizamî kuruluşların bir kısmı özel, bazıları ise politik mahiyettedir. Politik mahiyette olanlara, siyasi müesseseler denilir; bunlar, hukukî şahıslar olarak da adlandırılabilir. Siyasî müessese veya kuruluşlar, otoritelerini devletin hükümran kudretinden almaktadırlar; ama bu, hükümran kudretin kendi otoritesinden onlara bir miktar verdiği mânasına gelmez. Özel kuruluşlardan ise, fertlerin bir araya gelerek, veya bir yabancının otoritesi ile tesis ettikleri kuruluş anlaşılır.

Özel kuruluşların bir kısmı hukuka uygun yani meşru, diğer bir kısmı ise, hukuk dışıdır; yani bunlara meşruiyet tanınmaz. Hukuka uygun kuruluşlar, devlet tarafından mevcudiyetlerine müsaade edilendir; müsaade edilmeyenlerin hepsi hukuk dışıdır.

(99) Leviathan... Sf. : 140.

(100) Leviathan... Sf. : 146.

Politik kuruluşlarda yani siyasî müesseselerde, temsil selâhiyeti sınırlandırılmıştır; bu sınırlandırmayı yapan hükümler kudrettir. Sınırlandırma lâzımdır; çünkü sınırlandırılmamış tek kudret, hükümler kudrettir. Her devlette hükümler, bütün teb'anın mutlak temsilcisidir; ondan başka hiçkimse, teb'anın bir kısmının dahi temsilcisi olduğunu iddia edemez. Bir devlette siyasî müesseselere sınırlandırılmamış kudretler tanımak, daha doğrusu siyasî müesseselerin temsil yetkilerini sınırlandırmamak sulha ve müdafaa prensibine aykırıdır.

Politik kuruluşların temsil yetkisinin hudutlandırılması, iki şeyde tezahür eder: a-Hükümlerın ısdar ettiği emirlerde ve mektuplarında, b- Devlet hukukunda (Devlet hukukundan devlette cari kanunları anlamak gerekir).

Siyasî kuruluşlar, devlete nazaran tâli mahiyette kaldıkları ve hükümler kudrete tâbi buldukları için, bunların karar ve tasarruflarını protesto etmek mümkündür. Meselâ temsilciler meclisinin kararlarına karşı bir kimse protestoda bulunabilir; fakat hükümler kudrete karşı böyle bir protestoda bulunmaya imkân yoktur (101).

Aile, hukuka uygun, nizamî ve özel kuruluşlardan biridir. Hobbes, özel kuruluşların da nizamî ve gayri nizamî nevilerini kabul etmektedir. İşte aile, hem, meşrû, özel ve hem de nizamî kuruluşlara tipik bir örnektir. Özel kuruluşlardan nizamî ve hukuka uygun olanlar, yazılı bir kanuna veya başkaca hükümler otoritenin tezahür şekline istinat etmezler; muteberiyetlerini Commen Law'dan alırlar.

Ailede bir şahsın temsilciliği altında toplanmış bir birlik bahis konusudur; bu vasıfları yüzünden bu kuruluşlar nizamî sayılırlar. Bütün ailelerde, aileye dahil fertlerin hepsine, baba veya aile büyüğü emir ve kudanda eder. Baba, kanunların müsaade ettiği nisbette, aile efradının, çocuklarını, hizmetçilerini mükellefiyetlere tâbi kılar. Aile mensupları, aile çerçevesi içinde kalan bütün münasebet ve tasarruflarında babaya tâbidir; baba âdetâ ailenin en yakın hükümlerını (= their immediate sovereign) dir. Öyleki devlet teşekkül etmeden evvel baba veya aile büyüğü ailesi için mutlak mânada bir hükümler idi (102); mamafih devlet teşekkül ettikten sonra bile, mutlak mânada bir kudret kaybına uğramamıştır.

(101) Leviathan... Sf. : 149.

(102) Leviathan... Sf. : 153-154.

Bir de, nizamî ve özel olmakla beraber hukuk dışı kuruluşlar vardır (103); bunlar da bir şahsın temsilciliği altında toplanmışlardır. Tabîî bu toplanışta herhangi bir âmme otoritesinin mevcudiyeti düşünülemez. Bu kabil kuruluşlara örnek olarak, dilencilerin, hırsızların ve çingenelerin, dilenmek ve hırsızlık etmek yolundaki kazanç gayeleri ile teşkil ettikleri «corporation» lar zikredilebilir.

Gayri nizamî sistemler (kuruluşlar), hususi veya mahsus bir niyet birliği olmaksızın meydana gelivermiş topluluklardan, veya bazan sadece halk kalabalıklarından ibarettir. Kaydedildiği gibi bunlarda bir niyet birliği yok fakat, arzu ve temayüllerde bir nevi benzerlik vardır. Bu kuruluşlar, sisteme dahil her belirli kimsenin niyetinin hukuka uygun olup olmamasına göre, meşrû veya gayri meşrû olabilirler; bu, kalabalığın teşekkülü sebebine ve kalabalığı teşkil eden şahısların sayısına bağlıdır. Kalabalığın teşekkülü sebebi meşru veya hukukî ise, halk kalabalığı da meşru veya hukukî olur: Meselâ kilisedeki mütad toplantılarda, bir müsamerede hazır bulunmada olduğu gibi.. Fakat kalabalığı teşkil eden fertlerin sayısı görülmemiş derecede fazla olursa, toplanmanın sebebi farkedilmez ve neticeden kalabalığa kapılan bir kimse, diğerlerinin arasında ne sebepten dolayı bulunmakta olduğunun muhasebesini yapmak imkânından mahrum kalır; böylece, bu kabil topluluk veya kalabalıkları, şuurulu bir şekilde gayri meşru addetmek gerekir. Bununla beraber, meselâ bin kişiden terekküp eden bir kalabalık da, bir hâkime veya majistraya dilekçe sunmak saiki ile bir araya gelmiş bulunuyorlarsa, hukukî veya meşrû olarak addolunabilir; yeterki bu bin kişi, böyle bir dilekçe sunmak niyetiyle bir araya gelmiş buluna... (104).

14. — HÜKÜMRAN KUDRE- Hobbes, Leviathan'ın XXIII. «Chapter»ini TIN ÂMME İDARECİLERİ bu bahse tahsis etmiştir.

A—) Âmme idarecileri kimlerdir?

«Âmme idarecisi (Public Minister) devleti belli bir hizmet nevinde temsil etmek selâhiyeti ile, bir monark veya bir meclisten ibaret suveren tarafından techiz kılınan ve böylece o hizmet nevinde istihdam edilen bir kimsedir (105).»

(103) » ... » : 154.

(104) Leviathan... Sf. : 155

(105) » ... » : 156.

B—) Genel yetkili âmme idarecileri.

Âmme idarecilerinin bir kısmı, ya ülkenin tamamı veya bir kısmı üzerinde cari olmak üzere, genel yetki ile techiz edilmiş durumda bulunabilirler. Meselâ, ülkenin tàmamı nazara alınmak üzere, küçük kralın babası tarafından, krallığın küllî idaresi için, kralın küçüklük çağına mahsur olmak üzere bir protektör veya naip tayin edilmiş bulunabilir. Bu halde, teb'aya dahil her ferdin bu protektör veya naibe itaat etmek mecburiyeti, ve bu protektör veya naibin de, kral adına tasarrufta bulunmak, karar ittihaz etmek hakkı vardır.